

El següent text és fruit de la presentació del nostre treball de recerca defensat el passat 10 d'octubre del 2008 a la Universitat de Girona. Òbviament, no es tracta d'un article acadèmic sinó d'un discurs oral, una comunicació, que requeriria una reescriptura completa. La manca de temps i diversos compromisos ens impedeixen, però, dedicar-hi el temps i l'esforç que serien convenients o desitjables. Per aquest motiu, hem optat per conservar la major part del text original amb l'afegit d'unes mínimes indicacions bibliogràfiques. Amb aquests advertiments oferim el text als lectors/es.

El treball d'investigació que presento, intítulat *En els orígens de la premsa catalana: segles XVI i XVII* i dirigit per Xavier Torres Sans, és el fruit de gairebé dos anys de recerca. D'entrada, cal remarcar la novetat d'aquest estudi, el seu caràcter inèdit, ja que la primera premsa del Principat, els papers públics de lliuraments irregulars, no han despertat excessives preocupacions entre els historiadors modernistes, circumstància que contrasta amb el paper atorgat a la premsa per part dels estudiosos de l'època contemporània. Amb aquestes paraules, per descomptat, no es vol minimitzar el valor de les contribucions prèvies –tot i que limitades en nombre–, des dels pioners Joan Torrent i Rafael Tassis a la dècada dels seixanta fins a les recents aportacions del professor

Henry Ettinghausen¹.

Tanmateix, la premsa catalana, integrada per una munió de fulls que s'intitulaven “relacions”, “cartes”, “còpies de cartes”, “avisos” i “noves”, no ha rebut una atenció proporcional a la seva rellevància històrica. D'aquí que aquesta investigació hagi intentat corregir aquesta situació i, alhora, ubicar la premsa catalana dins del context coetani europeu i en el marc general d'una “història de la informació” –i de la comunicació². Així, m'agradaria precisar que aquesta recerca no és tant una història de la premsa com una història de la informació amb els impresos públics com a estudi de cas: una primera aproximació a un camp tan ampli com historiogràficament desatès per l'època moderna.

1 J. TORRENT i R. TASSIS, *Història de la premsa catalana*, 2 vols., Barcelona, 1966; H. ETTINGHAUSEN, *La guerra dels segadors a través de la premsa de l'època*, a cura de., 4 vols., Barcelona, 1993; Id., *Notícies del segle XVII. La premsa a Barcelona entre 1612 i 1628*, edició a cura de, Barcelona, 2000; Id., “Hacia una tipología de la prensa española del siglo XVII: de «hard news» a «soft porn»”, dins I. Arellano et alii (eds.), *Studia Aurea. Actas del III Congreso de la AISO* (Toulouse, 1993), vol. I, Pamplona – Toulouse, 1996, pp. 53-66; J. GUILLAMET, *Els orígens de la premsa a Catalunya. Catàleg de periòdics antics (1641-1833)*, Barcelona, 2003.

2 A. BRIGGS i P. BURKE, *De Gutenberg a Internet. Una historia social de los medios de comunicación*, Madrid, 2005 (publicació original en anglès el 2002); M. E. HOBART i Z. S. SCHIFFMAN, *Information Ages. Literacy, Numeracy and the Computer Revolution*, Baltimore, 1998

Amb tot, aquestes mencions a la primera premsa catalana poden haver despertat cert recel o suspicàcia entre els lectors del treball i els oients d'aquesta comunicació. No obstant això, la premsa arribà a formar part constitutiva de l'edat moderna, i ja pràcticament des de les seves albers, gràcies a la impremta manual de Gutenberg. Així, s'entén per premsa antiga tots aquells papers, manuscrits i sobretot impresos, que foren oferts a la curiositat d'uns públics plurals per informar-los i persuadir-los sobre l'actualitat del moment. D'altra banda, referir-se a la informació dels segles altmoderns –i de manera reiterada en el decurs de la recerca– també podria semblar simple voluntat de provocar, especialment si hom ho relaciona amb un present immers en l'anomenada “era de la informació”³.

No obstant això, i aquest és un argument que impregna nombroses pàgines del treball, ja de bell antuvi informació i papers públics establiren un vincle original. La informació pública que circulava al Principat dels segles XVI i XVII era molt més àmplia del que s'havia presumit o pressuposat. Així, la premsa antiga, o fins i tot “prepremsa”, constituïa una de les múltiples vies que conformaven el que he anomenat els “horitzons informatius” de la Catalunya moderna. Aquests horitzons estaven integrats pels bans virregnals,

3 M. CASTELLS, *L'era de la informació. Economia, societat i cultura*, 3 vols., trad. cat. de M. García Madera, Barcelona, 2003; Id., *La Galaxia Internet*, trad. de R. Quintana revisada per l'autor, Madrid, 2001.

edictes episcopals, sermons “noticiosos”, tarifaris, cobles, entre d’altres gèneres que es podrien portar a col·lació, i ben entès amb la premsa antiga al capdavant. En aquest sentit, la premsa ha estat emmarcada dins d’una “història de la informació” d’abast continental, en què es combinen els corrents actuals de la història de la cultura escrita, de la història de la producció i circulació dels impresos majors i menors, i amb vincles amb una història socio-cultural de les idees.

En primer lloc, ha estat imprescindible construir la base de dades, la qual abraça des de 1500 i fins a 1630

o, traduït en volum documental, un total de 333 fullets noticiosos⁴ estampats a Catalunya: des de la Carta de la gran victòria y presa de Oran de 1509 fins a diverses relacions polítiques i festives de les darreries de 1630. Així, ha estat necessari llegir i comprovar cadascun dels fullets conservats

en nombrosos arxius i biblioteques, nacionals i estrangers, ja que els distints catàlegs rarament informaven del contingut i, a més, la simple consulta bibliogràfica podia donar origen a nombrosos errors.

Més enllà d’aquestes raons pràc-

la producció de notícies, una autèntica “guerra de papers”, i alhora van apuntar un canvi en la premsa europea i en la catalana que tingué grans conseqüències per al futur, malgrat que en aparença no es consolidà immediatament: l’aparició d’un nou format de la informació, la gaseta, és a dir,

l’antecedent directe dels papers periòdics. De 1627 és una “relació tipus gaseta” impresa a Barcelona pels germans Matevat, un document que permet remuntar les formes més primerenques de periodicitat a la dècada de 1620, és a dir, molt abans dels límits cronològics tradicionals: la Guerra dels Segadors.

De totes maneres, i voldria fer-ho avinent, aquesta investigació ha rebutjat les visions teleològiques: la premsa periòdica serà la que històricament s’acabarà imposant però els fulletons subordinats als esdeveniments (una batalla, una coronació, etcètera) perduraran durant tota l’època moderna i inclús més enllà, fins al segle XX.

Marques tipogràfiques d’origen venecià emprades en els fulletons catalans dels segles XVI-XVIII
Font: Ant. Olibani [Antoni Oliba], Praxis Ant. Olibani (...) Commentariorum de actionibus. Pars secunda in IIII digesta, et ordinata libros (...) cum additionibus Hippolyti Montanerii (...). Barcinonae [Barcelona], ex typographia Gabrielis Graëllii, & Gerardi Dotilii, 1606.

Col·lecció: Ricard Expósito i Amagat

tiques o documentals, existeixen les justificacions cronològiques i històriques: durant la dècada de 1620 es començà a desenvolupar vertaderament la premsa periòdica europea. Les acaballes d’aquesta mateixa dècada també foren testimonis de la culminació de la primera fase de la Guerra dels Trenta Anys. Aquests desastres de Mart van suposar un gran estímul per a

4 Xifra provisional (X-2008).

L'anàlisi d'aquest corpus superior als tres centenars de fullets ha permès estudiar aspectes molt diversos relacionats amb la manufactura i el consum dels plec informatius: el format material, l'autoria, les llengües, la geografia de la informació, els gravats, etcètera. Ben entès, una presentació com aquesta, limitada temporalment i per tant extremadament succinta, obliga a seleccionar alguns dels resultats obtinguts. En conseqüència, desitjaria centrar-me en tres aspectes interpretatius que, crec, mereixen ser destacats: primerament, els orígens poc pacífics de la premsa catalana; tot seguit, el que he anomenat “debats públics”; i, per últim, els productors i els consumidors de la premsa antiga.

La gènesi de la premsa catalana, com l'europea en general, resta indissociablement vinculada a la guerra. Els esdeveniments militars, a Catalunya i arreu, van mobilitzar les premses, metàfora bèl·lica que s'aparta ben poc de la realitat: al segle XVI gairebé el 59% de les notícies dels fullets catalans eren de tema militar, una proporció no gaire distinta a la dels primers decennis del XVII. Guerra i propaganda han estat inseparables des de l'Antiguitat fins al present. Així, és del tot pertinent preguntar-se si les notícies de la premsa catalana foren simples instruments de propaganda o de persuasió dinàstica? Una resposta tradicional no dubtaria a respondre-hi afirmativament.

Tanmateix, i sense negar el fort component propagandístic de molts dels fullets noticiosos, la

resposta no és tan taxativa, al contrari. Els exemplars supervivents del cinc-cents i del sis-cents, en general mostren una guerra victoriosa, heroica de vegades, i sempre des del camp del rei o des del bàndol cristià. Això no obstant, un examen més detallat força a matissar aquesta imatge massa unívoca. No es tracta, evidentment, de relats objectius –i per tant ahistòrics–, ni tan sols neutrals, però sí de narracions informatives que cercaven una publicitat més o menys àmplia, com en el cas de les relacions sobre la Guerra del Rosselló de les acaballes del segle XVI: uns relats sagnants sobre les incursions franceses que, a més d'informar, oferien publicitat a la mobilització catalana per a la defensa de la terra. En suma, tot i que els lectors i oients s'assabentaven majoritàriament de les victòries pròpies, no totes les composicions foren simples discursos triomfals, com tampoc totes les derrotes foren silenciades. En conseqüència, cal desprendre's d'una etiqueta com “propaganda” que, a més de ser lleugerament anacrònica, no pot caracteritzar el conjunt de la producció noticiosa.

Que la premsa del Principat fou molt més que “propaganda” destinada a reforçar la “ideologia dominant” –una altra denominació tampoc gaire afortunada– també s'evidencia a través del que he caracteritzat, molt cautelosament, com a “debats públics”. Amb aquest terme no es pretén negar que la premsa impresa no estava sotmesa a múltiples condicionants, com efectivament succeïa, a saber: la censura de les autoritats i l'autocensura, les fonts de les notícies, entre altres factors.

En general, els papers públics, conscientment o no, contenien informacions acceptades i fins i tot derivades del mateix poder. Amb tot, el que s'afirma és que la premsa catalana antiga, tot i no tenir –de moment– un potencial emancipador o erigir-se com una de les manifestacions de l'esfera pública, fou molt més que una versió en tinta i paper del que Jürgen Habermas caracteritzà com la “publicitat representativa” dels sobirans, de l'Església o dels nobles⁵. Fou la principal forma d'informació dins dels horitzons de la Catalunya moderna. Informació interessada i concebuda com una mercaderia, és cert, però informació al cap i a la fi. I, de vegades, informació plural, com en el cas de les lluites faccionals en temps del duc de Lerma i en els primers moments d'Olivares o, inclús, les pugnes intestines a França.

El tercer aspecte que he mencionat, els productors i els consumidors, implica transitar per un terreny prou ben conegut (la manufactura editorial barcelonesa) i un altre d'ignot (els lectors/es i oients dels fullets noticiosos). Sobre els productors de la premsa, o sigui, els impressors i els llibreters, sobresortiren tres tallers: el de Gabriel Graells i de Giraldo Dotil, el dels germans Matevat i, en un lloc preeminent, el d'Esteve Liberòs. El predomini o fins i tot l'especialització

5 J. HABERMAS, *Historia y crítica de la opinión pública. La transformación estructural de la vida pública*, versió castellana d'A. Domènech amb la col·laboració de R. Grasa, Barcelona, 2004 (publicació original en alemany el 1962).

en aquests i en d'altres impresos menors responia a dues realitats: la primera, davant de la impossibilitat financera de l'edició barcelonesa de fer front a la competència lionesa i veneciana en l'àmbit dels llibres jurídics i religiosos, la resposta fou la producció de tot tipus d'impresos més econòmics; la segona realitat era l'exportació al mercat castellà de bona part d'aquests materials. Aquest "gènere" o "fórmula editorial" contribuï al sosteniment quotidià de les impremtes barceloneses en un segle, el XVII, ple de dificultats.

Respecte als consumidors, més enllà de les mencions que en feren els escriptors del Segle d'Or castellà o de les subministrades pels mateixos fullets, en la investigació he pretès aproximar-me als consumidors reals de noves de Catalunya a través de dues vies: primerament, les possibilitats de la memorialística privada, com en el cas del blanquer Miquel Parets o els dels pagesos Joan Guàrdia i Fèlix Domènech; i, la segona via, l'anàlisi de les anotacions manuscrites que els lectors feren sobre els plecs noticiosos. Aquests lectors anònims foren lectors urbans. Ara bé, els plecs també podien disseminar-se per la ruralia, com he constatat en un cas tan excepcional com revelador: a l'estiu del 1619, Roch Soler, un pagès natural de la diòcesi de Girona, va comprar una relació sobre bandolerisme a Barcelona. L'exemplar que llegí o escoltà llegir prova la circulació de noves fins i tot en alguns masos de la Catalunya Vella a finals de la dècada de 1610, a més de

recordar la conservació tan fragmentària i atzarosa de la premsa antiga –fou aprofitat per relligar censals⁶.

En síntesi, amb aquest treball d'investigació he pretès il·luminar els orígens de la premsa catalana dins del món de la informació de la Catalunya moderna i, alhora, mostrar-ne una visió molt més complexa que una simple expressió de la "publicitat representativa" sota l'absolutisme. No queda sinó prosseguir i ampliar la recerca.

Ricard Expósito i Amagat
Becari FPU (MCIN), UdG

6 R. EXPÓSITO, "«Successos d'Europa» a la Catalunya rural de l'època moderna", comunicació presentada al VI Congrés d'Història Moderna de Catalunya (Barcelona, UB, desembre de 2008) –en curs de publicació.